

Indokolt-e még országos szinten tervezni a gyarapítást és a dokumentumszolgáltatást?

Húsz évvel ezelőtt a szerző amellelt érvelt, hogy minden országnak meg kell terveznie saját gyarapítási és dokumentumszolgáltatási rendszerét; a két funkció szorosan összefüggött, mivel csak azt lehetett szolgáltatni, amit beszereztek. Az Egyesült Királyságban a legjobb megoldás az volt, hogy egy központi helyen sok könyvet és folyóiratot vettek meg. Az eltelt idő alatt az információs és kommunikációs technológia fejlődésével a szerző többször is módosította álláspontját. Mivel manapság már nem okoz nehézséget, hogy bármely publikált mű bibliográfiai leírását megtaláljuk, egy „virtuális nemzeti könyvtár” megtervezésében olyan tényezők játszanak szerepet, mint a keresett dokumentum fizikai lelőhelyének megtalálása, távoli felhasználókhöz való eljuttatása és ennek költségei. A szükséges dokumentum távoli felhasználóhoz történő eljuttatásának eszköze a szkennelés. A költségek jelentős részét a szerzői jogdíjak teszik ki. Ha egy kutató meg akar nézni bizonyos anyagot vagy anyagokat, el kell mennie a könyvtárba; legszívesebben a lakásához legközelebbibe megy, és szeretne egy helyen mindent megkapni.

Ahhoz, hogy egy ország minél több dokumentumot tudjon beszerezni, a könyvtárak együttműködésére van szükség. Bár az automatizált rendelési és gyarapítási rekordok egymás számára elérhetővé tétele ezt megkönnyíti, mégis minden könyvtár arra törekszik, hogy saját olvasóinak minél több dokumentumot tudjon helyben szolgáltatni, és csak ritkán gondol arra, hogy egy dokumentum nem az ő, hanem valamely más könyvtár olvasójának kellhet. Ez a logika, úgy tűnik, nem tartja vissza a könyvtárakat attól, hogy kooperatív gyarapítási sémákkal próbálkozzanak, ami a politikai céloknak is megfelel, mivel az egyetemi és a közkönyvtárak nem támogatják a közpénzeket elnyelő, nagy központi, prézens könyvtár ötletét. A nemzeti könyvtárak is nehéz anyagi helyzetben vannak, ezért pl. Ausztráliában a Nemzeti Könyvtár korábbi gyarapítási politikája helyett az országosan elosztott gyarapítás mellett döntött.

Valószínűleg igaz az az állítás, hogy sehol sincs igazán hatékonyan működő, országos szintű gyarapítási program, bár tettek lépéseket ebbe az irányba, amelyeket „politika” címmel ruháznak fel. Egyre több országban dolgozzák ki az országos (nemzeti) információs politikát, de úgy tűnik, ez

nagyon ritkán foglalkozik a publikált dokumentumok beszerzésével. Nincs szükség semmilyen programra vagy politikára, mivel ezek nem működőképesek, és szükségtelenek is, amíg van egy viszonylag önálló és átfogó gyűjtemény. Ezt az álláspontot a jövőben akkor lehet módosítani, ha megfelelő (technikai és szerzői jogi) megoldásokat találnak a folyóiratcikkek elektronikus szolgáltatására. Ebben az esetben a folyóiratok megvásárlása helyett az igények szerinti hozzáférés kerül első helyre, és feltehetőleg csökkeni fog a folyóiratcikkek központi gyűjteménye iránti igény, mivel egyre többek számára lesz helyben biztosított a cikkek elérése. Összességében országos szinten ez vagy többbe, vagy kevesebbe for kerülni, hosszú távon azonban a dokumentumok távoli elérése lesz a fő megoldás.

A távoli dokumentumszolgáltatás esetén is különbséget kell tenni a folyóiratcikkek szövegének (és egyéb „másolható” dokumentumoknak) az elérése és a könyvek küldése között. Úgy látszik, hogy mintegy tíz éven belül elektronikusan hozzáférhető lesz a legtöbb folyóirat. Még a nyomtatott folyóiratokhoz való hozzáférés gyorsaságában sem lesz különbség a hazai vagy a nemzetközi források tekintetében; a késés oka általában az lehet, hogy a kéréseket lassan dolgozzák fel a küldő könyvtárban. Lényeges különbség mutatkozhat azonban a költségek között, ami a nemzeti gyarapítás mellett szól a nemzetközi források használatával szemben. Mivel a cél a dokumentumok rendelkezésre bocsátása, az országos elektronikus gyűjtemény létrehozásában – ugyanúgy, mint a nyomtatott folyóiratok esetében – fontos a költséghatékonyság, azaz hány könyvtár (felhasználó, vagy az állami költségvetés) hajlandó fizetni a gyors és jól működő szolgáltatásért. Ami a könyveket illeti, egyre többet fognak közülük digitalizálni, de még mindig rengeteg könyv marad olyan formában, ahogy kinyomtatták. Mivel nincs egyetlen olyan ország sem, talán az USA kivételével, amely be tudná szerezni a világ könyvtermésének nagy részét, elkerülhetetlen az egymástól való függőség nemzetközi szinten. Még ha légipostával küldik is a könyveket, sok időbe telik, sokba kerül, a könyveket vissza is kell küldeni, megsérülhetnek vagy elveszhetnek – mind olyan ok, ami miatt a könyvtárak nem szívesen adnak kölcsön. Ezekre a problémákra egyelőre nehéz megoldást találni.

A fentiekből következik, hogy míg a folyóiratok esetében nincs értelme országos gyarapítási politikáról beszélni, a könyvek esetében ez indokolt. Még ha kiszámíthatatlan is a könyvek jövőbeli használata, szükség van egy átfogó, országos gyarapítási programra, nagyjából hasonló céllal, mint amit egy központi, prézens nemzeti gyűjtemény tűz maga elé. És ha egy ország könyvtárai képesek teljesíteni a könyvek iránti nem helyben jelentkező igények nagy részét, akkor indokolt-e, hogy a központi prézens gyűjteményből is szolgáltatassanak, és nem sértenék-e meg túlságosan a kölcsönadott művekkel a gyűjtemény integritását? Amikor a dokumentumok nagy része már digitális formában elérhető lesz, a kérdés jelentősége természetesen csökkenni fog.

Az országos dokumentumszolgáltatás tervezését illetően a válasz hasonló: nincs rá szükség. Még az eléréshez szükséges infrastruktúrának sem kell országosnak lennie, hanem nemzetközinek.

Néhány év múlva valószínűleg lekerül a napirendről a hozzáférés vagy tulajdonlás kérdése, és csak a hozzáféréssel kell foglalkozni. És mivel csak néhány országban foglalkoznak országos gyarapítási tervekkel, jobb, ha a többiek hozzá sem kezdenek.

/LINE, Maurice B.: Opinion paper: Is national planning for acquisitions and document supply still valid? = *Interlending & Document Supply*, 28. köt. 4. sz. 2000. p. 192–194./

(Viszocsekné Péteri Éva)

Közvetítő nélküli dokumentumszolgáltatás a Leedsi Egyetemen: a projektől a működő rendszerig

A *Document Direct* nevű projektet 1999 márciusában indították a Leedsi Egyetemen. Célja az volt, hogy kifejlesszék és értékeljék a teljes szövegű folyóiratcikkek és egyéb anyagok eljuttatásának új mechanizmusát. Pontosabban fogalmazva, hogy megbecsüljék a cikkmásolatoknak a felhasználó számítógépére történő eljuttatásához szükséges költségeit, és ennek előnyeit mint a folyóiratok előfizetésének alternatíváját.

A Leedsi Egyetemen működő nagy kutatókönyvtár jelentős folyóirat-gyűjteménnyel rendelkezik, amelyet mindig úgy fejlesztettek, hogy a kutatók igényeit ki tudják szolgálni. A kurrens vételes címek száma hatezer körül van. A könyvtárközi szolgáltatásért a könyvtár tételenként 2 fontot kér. Politikájában egyesíti a hozzáférési és a gyűjteményfejlesztési irányzatot, az utóbbi években egyre nagyobb hangsúlyt helyezve a más könyvtárakban lévő dokumentumokról történő tájékoztatásra. A projekt értékelése megmutatta, hogy a felhasználók a könyvtárközi kölcsönzést lassú, idő- és költségigényes folyamatnak tekintik. A szolgáltatás csak akkor lehet eredményes, ha azt a többi könyvtár is fejleszti a webes technológiára támaszkodva. A fejlesztések elmaradásának két oka volt: egyrészt az Egyesült Királyságban hatályos szerzői jogi törvény előírásai, amelyek értelmében a felhasználónak minden egyes cikkmásolathoz nyilatkoznia kell arról, hogy azt tisztességesen használja; másrészt sok könyvtár térítést kér a doku-

mentumszolgáltatásért, és webalapú szolgáltatás esetén elsődlegessé válik annak eldöntése, mikor és hogyan fog a felhasználó fizetni.

A projekt közvetlen életre hívója a folyóiratok árának évenkénti emelkedése volt, miközben a beszerzésükre fordítható összeg csökkent. Másrészt a jelenlegi gazdasági helyzetben nagy nyomás nehezedett a könyvtárakra, hogy hatékonyabban használják fel a meglévő erőforrásokat. A kutatóknak egyre kevesebb idejük van arra, hogy elmenjenek a könyvtárba, és átnézzék a szaklapokat, ugyanakkor a webalapú technológia számukra is elérhetővé tesz egy sor szolgáltatást, beleértve a teljes szövegű folyóiratcikkekhez való hozzáférést.

A projekt keretében egy sor dokumentumszolgáltató céget értékelték a következő szempontok szerint:

- témakör,
- szállítási mód,
- témafigyelő szolgáltatás nyújtása,
- webes technológia használata,
- a felhasználó azonosítása,
- a szolgáltatás ára,
- fizetési lehetőségek,
- szolgáltatási szintek.

A fentiek alapján a British Library Inside nevű webes szolgáltatását, a Királyi Kémiai Társaság Dokumentumküldő Szolgálatát (Royal Society of